

Вжиті американським суспільством заходи щодо встановлення громадського контролю за діяльністю поліції зустріли активну протидію не тільки з боку самих поліцейських, але й деяких політиків. Спроби мера Нью-Йорку засновати у 1992 р. незалежну цивільну комісію з розгляду скарг громадян на дії поліції спричинило чисельний мітинг протесту. Організований та фінансований поліцейською профспілкою, він налічував тисячі поліцейських, що зібралися перед міською радою. Покинувши свої робочі місця та припинивши патрулювання, поліцейські повністю блокували дорожній рух у центрі міста, вигукуючи расистські лозунги та провокуючи масові заворушення. Майбутній мер Нью-Йорку Рудольф Джуліані також брав участь у цьому мітингу як активний противник всіляких форм громадського контролю [12].

Згідно з результатами сучасних дослідників, більшість поліцейських підрозділів США ще й до сьогодні всіляко опираються обнародуванню матеріалів службових розслідувань для подальшої громадської ревізії. Розгляд усіх скарг громадян на грубі та незаконні дії поліції часто зостається у повній компетенції самої поліції. У Атланті, наприклад, немає жодної комісії, неурядової організації, агенції, які б здійснювали нагляд за роботою поліції на регулярній основі, або ж відстежували процес розслідування за фактами поліцейських правопорушень [5].

Список літератури: 1. St.Clair Commission, Report of the Boston Police Department Management Review Committee, January 14, 1992. 2. CCRB Semiannual status report, January-June 1997, p.41. 3. Jerome Skolnick and James Fyfe, «Above the Law», New York: The Free Press, 1993, p.159. 4. «Grand jury exonerates 2 killer cops» Associated Press, February 13, 1998. 5. Shielded from justice: Police brutality and accountability in the United States, The Human Rights Watch, N.Y., June 1998. 6. Paul Keegan, «The Thinnest Blue Line», New York Magazine, March 31, 1996, pp.32–35. 7. Commission to Investigate Allegations of Police Corruption and the Anti-Corruption Procedures of the Police Department, July 7, 1994, pp.28–48. 8. Office of Inspector General, «Domestic Violence in the Los Angeles Police Department: the Report of the domestic Violence Task Force», July 22, 1997. 9. Avis Thomas-Lester, «D.C. police to rid ranks of spouse abusers», Washington Post, September 10, 1997. 10. Carl T.Roman, Jr., «Who's Policing D.C. Cops?» Washington Post, October 8, 1995. 11. Sari Horwitz, «Getting back to basics», Washington Post, April 1, 1996. 12. George James, «Police dept. report assails officers in New York rally», New York Times, September 29, 1992.

Надійшла до редколегії 12.02.04

Д.А. Морквін

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Право журналістів на зайняття професійною діяльністю є невід'ємним правом, яке характеризує сучасне суспільство як демократичне. Це забезпечує конституційне право громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію, необхідну їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів.

Вивчення кримінального законодавства, що передбачає відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів неможлива без історичного аналізу. Але він, звичайно, стосується не лише кримінально-правових норм захисту журналістів, оскільки вони існували не завжди, а також інших галузей права. Крім того, висвітлюється виникнення та розвиток журналістики як такої.

Проблеми історії виникнення, розвитку та захисту професійних прав журналістів були предметом дослідження таких вчених, як: І.Л. Михайлин, А.Я. Азаров, Ю.М. Батурич, Н.І. Бусленко, І.С. Мелюхін, Ю.М. Прусаков, В.В. Ворошилов, Е.П. Прохоров і багато інших.

Метою даної публікації є висвітлення хронології розвитку законодавства щодо захисту професійних прав журналістів.

Захист професійних прав журналістів виник не одразу і формувався по-різному у різних державах. Історичний аспект розвитку захисту прав журналістів треба розпочати з історії виникнення журналістики.

Журналістика як професія виникла в результаті поділу праці у системі взаємоускладнюючих соціальних зв'язків і відносин – з'явилася необхідність у людях, що спеціалізуються на тиражуванні новин, котрі мають суспільну, економічну й іншу цінність. У такому вигляді, у якому вона була затребувана суспільством споконвічно (журналістика новин), ця професія функціонально мало чим відрізняється від інших суспільних професій, покликаних поширювати знання у формі інформації. Але журналістика з часом «привласнила» ще дві (властиві їй за природою) функції: перша – збір новин, друга – коментування новин. Після цього вона стала не тільки журналістикою новин, але і журналістикою думок, і саме з цього часу (і з тієї ж причини) над журналістською діяльністю встановлюється (завжди відносно жорсткий) контроль, що набуває найрізноманітніших форм: моновладний (авторитарний), державно-олігархічний, партійний, суспільний, демократичний тощо, залежно від форм політичного режиму.

Об'єктивними передумовами виникнення журналістики були економічні, політичні, технічні та культурні.

Такі основні чинники зародження журналістики у світі. Але слід зазначити, що на момент зародження журналістики в Україні не просто не існувало української держави, але й сам український народ перебував у стані культурної спаралізованості й провінційної заблокованості. Уже багато років на його культурний розвиток впливав чинник величезної ваги: роз'єднаність українських земель; адже східна частина України увійшла до складу Російської імперії, а західна – до Речі Посполитої Польської, а з її занепадом – до Австрії. Відсутність української державності та розчленованість українського етносу між Австрією та Росією були вагомими історичними чинниками, що вплинули на становлення журналістики в Україні.

Саме виходячи з цього, треба розглядати історію розвитку захисту професійних прав журналістів у складі інших держав, і насамперед у складі Російської імперії.

Професійні права журналістів на захист своїх інтересів існували не завжди. На теренах Російської імперії, до складу якої входила Україна, захи-

щалися лише інтереси правлячої верхівки, а до журналістів застосовувалася уся можлива цензура з боку влади.

Відношення російського законодавця до преси склалося в період абсолютизму (з початку XVIII в.). Раніше воно було переважно «казусним» і адміністративним за своїм характером. Самі друківні видання, за невеликим винятком, були церковно-релігійними. Державна влада із середини XVII ст., визнаючи за церквою право контролю у відношенні усієї видаваної літератури, не виключала і власне втручання в нього. У 1720 р. видання богословської літератури, а значить і філософської, було централізовано введенням попередньої цензури від духовної колегії. Цензура, як відомо, є насамперед попереднє узгодження повідомлень та матеріалів і можливість накладення заборони на їхнє поширення.

Перша законодавча регламентація друкарської справи в Росії настала в епоху «освітницького абсолютизму». Саме в цей час зароджувалася громадська думка. З цього часу преса розглядається усіма (у тому числі й урядом) важливим фактором політики.

Помітною віхою став Указ від 15 січня 1783 р., відомий і як Указ про «вільні друкарні». Цим указом організація друкарської справи виводилася з під поточного контролю державної адміністрації з підпорядкуванням її початкам цивільного законодавства. В указі встановлювалася особлива відповідальність за видавничу діяльність без законного на те дозволу. З цього часу стають відомими основні види цензури – попередня (або заборонна) і наступна (або каральна). Під попередньою цензурою розумівся попередньої публікації контроль, під наступною – настання відповідальності «по надрукуванню». Тоді ж у Росії цензурна політика стала основним з напрямків формування загальних принципів регламентації друку.

Не завжди і далеко не скрізь боротьба за гласність і свободу друку була успішною. Так, у Франції офіційно попередня цензура була введена в 1629 р. Людовиком XIII. Відповідно до його розпоряджень, ніщо не могло бути надруковане без санкції поліції і цензора, категорично заборонялася друкована продукція, «ворожа релігії, королеві, державі, чистоті вдач, честі і гідності приватних осіб».

«Починаючи з XVI ст. влада Великобританії запровадила суворий контроль за друкованою справою. Усе було в руках так званої Зоряної палати. У 1641 р. вона була скасована, але законодавство про друк продовжувало посилюватися: були заборонені публікації про палату громад, у 1643 р. уведена попередня цензура» [1, с. 36].

Становлення друкарства Швеції проходило в умовах більшої свободи, але і тут не без проблем. Видане в 1761 р. і уточнене в 1812 р. урядове розпорядження про «Свободу друкуванню» входить у Конституцію країни, визначаючи обсяг прав друку, діяльність цензури. Відповідно до нього, заборонялася попередня цензура, але надавалося право судові визначати порушення закону про друк, особливо з погляду інтересів держави і військової таємниці.

І все ж країни Західної Європи уже відмовлялися від державної попередньої цензури: Англія – 1694 р.; Данія – 1770 р.; Франція – 1770 р.; Швеція – 1766 р.

Подальша політика відходу від «освітницького абсолютизму» і утвердження адміністративно-поліцейського режиму закріпила концесійний порядок організації друкарської справи, що привело до створення єдиних законодавчих актів строго нормативного характеру – Цензурних статутів. Статуту виконували довгий час роль законів про друк. Це було важливою особливістю взаємин преси і держави.

Статут про цензуру 1804 р. визначив загальні вимоги цензури. Він узаконив єдиний порядок видання – винятково з попередньою цензурою. Крім охоронно-політичної, на цензуру була покладена також загальноправова функція – припиняти видання і поширення творів, що ображають честь, моральність або благопристойність. Недотримання вимог Статуту переслідувалося в судовому порядку. Оскільки правові гарантії і механізм судового захисту був відсутній, то на практиці це вилилося в неминуче свавілля цензури. У 1811 р. Цензурні комітети з Міністерства освіти перейшли (не законодавчим, а адміністративним шляхом) у підпорядкування Міністерства поліції, що проявляли прагнення твердого адміністративного тиску на газети (журнали). Наприклад, визнавалося «неприличним, чтобы в ведомостях помещаемы были суждения о служащих или уволенных со службы чиновниках», видавництва зобов'язувалися «не пропускать ничего относящегося к правительству, не испросив прежде на то согласия от того министерства, о предмете которого рассуждается» [2, с. 32–33].

Цензурний Статут 1826 р. регулював уже не тільки власне цензурний контроль, але і загальноправове становище друку. Період соціально-політичної реакції 20–30 р. XIX ст. заклав не краший фундамент у відношенні російського закону та основ свободи друку. Саме тоді в російській правовій традиції регулювання друкарства затвердився законодавчий пріоритет дозволу: нормативна регламентація диктувалася мірою державного дозволу, суспільні потреби й інтереси законної форми не одержували. Це спричиняло посилення адміністративних відносин між владою і журналістикою.

Новим етапом у змістовному і формальному регулюванні діяльності друку був Цензурний статут 1828 р. Він усував багато суб'єктивних трактувань попередніх положень, додавав строго підзаконне тлумачення нормам регуляції друкарської справи. Закон цей гранично розширив розуміння об'єкта друку (у тому числі й іноземного), розмежував друк на періодичний і книжковий. Приватні права автора і видавця гарантувалися лише у випадку їхньої підзаконної спрямованості, а суспільне функціонування друку визначалося лише в рамках закону.

Таке законодавство не одержувало громадського схвалення, тому що було відверто охоронним і реформування його залишалось необхідним аж до 60-х років. У післяреформений час розроблялися законопроекти, з яких варто виділити закон «Про друк» від 6 квітня 1865 р. Новим елементом у ньому стали норми, що передбачають порядок розв'язання можливих конфліктів. Конкретизувалися до цілком законних розпоряджень і деякі зага-

льні вимоги цензурного контролю. Наприклад, не дозволялось друкувати «чутко про урядові розпорядження і заходи», поки вони не опубліковані законним чином. Новим було і те, що система правового регулювання друку включалася в систему кримінального законодавства.

«Уложення про покарання» 1866 р. сформулювало спеціальний вид злочинів, вчинених через пресу, до того ж друківана форма була обставиною, що збільшує провину. Кримінальне законодавство репресувало будь-яке слово, якщо його зміст відрізнявся від оціночних ставлень законодавства. Закон «Про друк» 1865 р. відразу ж зазнав суворой критики. Особливо широко обговорювалася категорія так званого «шкідливого напрямку» газети (журналу), за яке накладалося адміністративне переслідування. От одна думка з цього приводу: «Понятие о вреде – понятие крайне относительное и эластичное; то, что сегодня кажется вредным, завтра может быть признано полезным, и наоборот. В правильной общественной жизни, управляемой законами, не может быть и речи о вредном направлении журнала, а может быть речь только об известных, определенных проступках печати. Там, где еще не установилось такое простое, естественное отношение к печати, понятие о вредном направлении журнала должно быть, по крайней мере, заключено в границы по возможности тесные» [3, с.35–36].

На практиці каралися газети якраз не за «вредное направление», а за одиничні правопорушення.

Закон не виключав адміністративного свавілля, а в його «доповненнях» містилися положення, що дозволяють контроль над пресою місцевій (губернській) владі.

Судова практика розгляду справ про злочини у пресі склалася на основі кримінальних частин «Уложення про покарання» і «Статут Кримінального суду», і діяла аж до 1917 р.

Підставою для порушення кримінальної справи в практиці судів було, наприклад, опублікування матеріалів, що ганьблять честь і добре ім'я посадової особи.

Маніфестом 17 жовтня 1905 р. свобода друку, слова включалася в число гарантованих владою цивільних свобод, а законом від 24 листопада 1905 р. становище з пресою значно змінювалося: скасовувалася цензура, виключалося застосування адміністративної відповідальності, стягнень, застережень і грошових застав, нові видання засновувалися без обмежень, скасовувалися заборони на публікацію відомостей і думок про політичне життя. Багато чого з цього носило чисто декларативний характер. Соціально-політичні умови того часу були несприятливими для розвитку демократичних початків у законодавстві про пресу.

«Декрет про друк» – перше встановлення радянської влади, що сформулювало її відношення до друкарської справи. У ньому підкреслювалися вимушеність, обмеженість твердих мір перехідного періоду стосовно контрреволюційного друкування. Як «Декрет про друк» (1917), так і «Декрет про революційний трибунал» (1918), не передбачали, однак, встановлення цензури над пресою.

І все ж таки умови політичної боротьби, гостра паперова криза, недостача поліграфічних потужностей змусили піти радянська влада на жорсткість контролю, централізацію видавничої справи. Був створений Держвидав, що навесні 1921 р. реорганізований у єдиний державний апарат, наділений, крім організаційських, і контрольними функціями. Поступово формується вимога – жодний рукопис не може бути виданий без дозволу Держвидаву і його місцевих органів.

На державному рівні закріплювалися правила попередньої (дозвільної) цензури. Потім декретом СНК (1922) створена спеціалізована контрольна установа – Головне управління у справах літератури і видавництва при Наркомпресі СРСР (Головліт). Воно й одержало правовий статус органу цензури. Головліт здійснював попередній і наступний контроль над літературою як з політико-ідеологічного, так і з військово-економічного боку, а також над радіомовленням, лекціями і виставками, пізніше – телебаченням. З 30-х років контроль над засобами масової інформації набув тотальний характер і проіснував до 80-х років. Законоположення про цензуру відігравали роль законів про друк. Було кілька спроб створення закону про друк (1965, 1976), але вони так і залишилися спробами.

У кримінальних кодексах СРСР та УРСР також не існувало статей, які б захищали професійну діяльність журналістів та засобів масової інформації на теренах держави.

Ситуація почала змінюватися у 1990 р. з прийняттям «Декларації про державний суверенітет України» та у 1991 р. «Акту про незалежність України». Україна стала незалежною демократичною державою і вже у 1992 р. було прийнято закони України «Про інформацію» та «Про друковані засоби масової інформації (пресу)» де були закріплені демократичні основи діяльності засобів масової інформації. Це ж стосується і законів України «Про телебачення і радіомовлення» 1993 р., «Про інформаційні агентства» 1995 р.

У 1996 р. була прийнята Конституція України, у ст. 34 якої кожному гарантовано «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів, переконань» [4, с.9].

У 2001 р. було прийнято новий Кримінальний кодекс України, який уперше за весь період розвитку журналістики у ст. 171 закріпив відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів.

Вперше у своїй історії Україна вийшла на один рівень з іншими загальноновизнаними демократіями світу по законодавчому закріпленню захисту професійних прав журналістів. Але треба ще багато зробити для того, щоб цей захист набув і практичного значення.

Слід зробити висновки, що протягом своєї історії українські журналісти не були захищені від зазіхань з боку влади та осіб, які втручалися в їх діяльність. Тільки невеликий проміжок часу новітньої історії професійні обов'язки журналістів захищені законодавчо, у тому числі на рівні Конституції України, де закріплена свобода слова та волевиявлення, й у кримінальному законодавстві, де передбачена відповідальність (ст.171) за перешкодження законній професійній діяльності журналістів.

Звичайно, у межах однієї статті неможливо повністю розкрити всі питання, які стосуються даної тематики. Тому ця проблема потребує подальшої розробки.

Список літератури: 1. Журналистика западноевропейских стран: учебное пособие. Ленинград, 1990. 2. Розенберг В., Якушкин В. Русская печать и цензура в прошлом и настоящем. М., 1905. 3. Арсеньев К.К. Законодательство о печати. С-пб., 1903. 4. Конституція України. К.,1996.

Надійшла до редколегії 18.01.04

А.П. Хряк, Д.О. Акіменко

ВИКОРИСТАННЯ СНАЙПЕРА В СПЕЦІАЛЬНІЙ ОПЕРАЦІЇ

Ідея використання відмінних стрільців для виконання спеціальних завдань у бою виникла у давні часи. Видатний російський полководець Суворов спеціально використовував влучних стрільців у бою. При штурмі фортеці Ізмаїл (1790 р.) за його наказом окремим групам відбірних стрільців було доручено знищувати захисників валу, що перешкоджували росіянам підніматися по драбинах на кріпосні мури. Учень та послідовник Суворова полководець Кутузов також приділяв велике значення підготовці відбірних стрільців-мисливців. Необхідно підкреслити, що Кутузову належить першість в розробці спеціальних документів про тактичне використання відбірних стрільців. Одним з яскравих прикладів їхнього використання, є бій біля селища Бородіно (1812 р.) У цьому бою єгері та стрільці-мисливці Кутузова влучним вогнем стримували більше години натиск шеститисячної армії французів.

У документах російської армії окремі факти використання влучних стрільців відображені і значно пізніше. Так, наприклад, у «Збірці тактичних вказівок» (1904–1905 р.) приводиться наказ по 6-й Сибірській армії, у якому говориться: «У кожній роті доцільно виділити декілька кращих стрільців (4–6) під командуванням унтер-офіцера (а у батальйоні – офіцера) для стрільби по групах керівників чи артилерії супротивника».

Спеціальне використання влучних стрільців було початком мистецтва особливо влучної стрільби, маскування, спостереження, що отримало назву «снайперське мистецтво».

Особливо влучні, відмінні стрільці, що добре володіють мистецтвом стрільби, вміють гарно маскуватися та визначати супротивника у будь-якій обстановці, почали зватися снайперами (від англійського слова sniper).

Підготовка тактично грамотного, здібного самостійно вирішувати вогневі завдання у складній обстановці снайпера – процес дуже довгий та складний. Стрільба вимагає точної координації всіх дій стрільця (роботу очей, рук, органів дихання тощо.)

Для влучної стрільби необхідні такі фізичні якості, як сила, спритність, вправність. Снайпер повинний систематично займатися фізичною підготовкою. Вона не тільки зміцнює м'язи, але й інші якості, що необхідні снайперу: витримку, силу волі, винахідливість, кмітливість, витривалість. Для цього необхідна відповідна підготовка та постійна праця над собою.